

A lovagság tündöklése és nyomorúsága

Georges Duby : *Le dimanche de Bouvines.*
Éditions Gallimard, Paris, 1973. 373 old.

Barbara W. Tuchman: *Távoli tükör. A szerencsétlen XIV. század.*
Európa Könyvkiadó, Budapest, 1987. 568 old.

A középkori francia lovagsággal igen sokféle hangvétellű, nézőpontú, történetírói felfogású mű foglalkozott már, az itt bemutatott két könyv ennek a sornak jelentős és nagy hatású tagja. Mindkét író feladatának tekinti más munkáiban is, hogy ne csak a szűk szakmai közvélemény számára írjon, hanem szélesebb olvasóközönségnek is élvezhetően adja át tudását. Mindkét mű stílusa alkalmas arra, hogy ne csak egyes tárgyi információkat nyújtson az olvasónak, hanem a beleélést, a tárgyalt helyzeteknek belülről való megértését is elősegítse.

Georges Duby műve egy olyan sorozat tagjaként jelent meg 1973-ban, amely a francia történelem harminc legfontosabb napjának állít emléket. A szerző könyvét így egyetlen nap, egyetlen csata elemzésének szenteli, az 1214. július 27-én lezajlott bouvines-i csatának. Az „eseményt” azonban nem a megszokott módon dolgozza fel: mivel tökéletes rekonstrukciója a történeteknek lehetetlen – hiszen maguk a résztvevők sem látták pontosan, a maga teljességében a körülöttük zajló csatát – hasznosabbnak látszott az antropológusi megközelítés, azaz beleágyazni az eseményt a kor kultúrájába és tanulmányozni továbbélését a későbbi korok emlékezetében.

A mű iskolapéldája az új történetírás által elutasított eseménytörténet új célokkal fellépő újjászületésének, amely nem magát a történelmi tényt akarja minél pontosabban, részletesebben bemutatni, hanem azt vallja, hogy az esemény nem más, mint saját utóélete. A bouvines-i csatában így nem az a fontos, hogy pontosan mennyi idő alatt zajlott le, mekkora volt a zsákmány, és mi is történt valójában, hanem az, hogy ez az esemény milyen körben vált ismertté, mit tartottak lényegesnek kiemelni belőle a krónikások, és hogyan alakult át a csata emléke az idő előrehaladtával – vagyis nem az, hogy mi volt, hanem hogy mit jelentett Bouvines.

Kiindulási pontként azonban természetesen mégis magát az eseményt kell alapul vennünk. A szerző az első részben a történet szereplőit mutatja be: II. Fülöp Ágost francia király lovagokból és a kommunák katonáiból álló seregével áll az egyik oldalon, vele szemben pedig Ottó német-római (ellen)császár és Ferrand, Flandria grófja, akiket a háttérből Földnélküli János angol király támogat, ő fizeti a lovagokból és zsoldosokból álló hadsereget is. A két, körülbelül egyenlő nagyságú sereg egymás területeinek dűlása után Bouvines-nél találkozik, és 1214. július 27-én, vasárnapi (azaz tiltott) napon megütköznek. A Guillaume le Breton szemtanúi leírásából kibontakozó csatakép hősieks lovagok közötti párviadalokat mutat, majd egy veszélyes pillanatot ragad meg: Fülöp Ágostot a német gyalogság lerántja lováról, majdnem sikerül megölniük. Szerencsére azonban a francia lovagok kimentik a királyt, majd ellentámadást indítanak, és bár Ottóra nem mernek kezdet emelni, annak

lovát megölik. Ottó és kísérete rémülten menekül, a német oldalon már csak a hétszáz brabanti zsoldos áll helyt – végül a francia lovagság őket is legyőzi. Fülöp Ágost óriási zsákmánnyal indul Párizs felé; az ünneplés már útközben elkezdődik, majd Párizsban folytatódik egy hétig.

Duby a második részben azokkal a kulturális, szellemi meghatározó tényezőkkel foglalkozik, amelyekbe a 13. század csatái is beilleszthetők. Már az ezredforduló táján megindult az a kezdeményezés, melynek során az egyház különféle korlátokat kényszerített a harcolókra: elérte, hogy fegyvertelen emberre támadni vagy csütörtök és vasárnap között fegyvert fogni bűnnek számított. A királyi hatalom előretörésével a béke megőrzésének feladata a zsinatok hatásköréből a királyéba került. A 12. században a francia király egész országában küzdelmet folytat a helyi háborúskodások ellen – ő lesz az igazságos háború letéteményese, az ő feladata a hit terjesztése, a bosszúállás és a védelem.

A háború ekkoriban minden tavasszal újakezdődő csatározásokat jelentett: kis csapatok az ellenség földjein szétszóródva dúlták a vidéket, fosztogatták a lakosokat – indok mindig akadt, de a fő cél a zsákmányszerzés volt. A hadviselésben újdonságnak számított a tökéletesedő védőfegyverzet, a hadiszolgálatot teljesítő lovagok pénzbeli jutalmazása, valamint a nem lovagrendű zsoldoskatonák egyre nagyobb számú megjelenése. A megszilárduló politikai keretek arra kényszerítették a lovagokat, hogy magánhadjáratok helyett inkább az ekkor születő lovagi tornákon gyakorolják feladatukat. Ebben a korban vált jelentős tényezővé az egyéni dicsőség és a lovagi erények megszilárduló rendszere. Amilyen gyakoriak voltak a háborúk, olyan ritkán került sor csatákra. A csata szinte a háború ellentéte – mint istenítélet, perdöntő párbaj a békekötés folyamatába illeszkedik. A győzelem Isten döntéseként jelenik meg, melynek eredményeként a megbolygatott rend ismét helyreállhat.

Az esemény lezajlásának és kulturális szövegekörnyezetének vizsgálata után a harmadik részben a csata korabeli és századokkal későbbi visszhangját elemzi a szerző. A 13. században keletkezett 275 forrásból 92 tesz említést a bouvines-i eseményekről. A krónikáírók általában azt tartották fontosnak kiemelni, hogy Franciaország királya foglyul ejtette Flandria grófját; hogy leesett lováról, de azután mégis sikerült menekülésre kényszerítenie a kiközösített császárt; és hogy mindez vasárnap történt. A 13. század folyamán fokozatosan kialakuló francia értelmezés a csatában Isten bajnokának győzelmét látta a sátán fölött, s a küzdelem erős nemzeti színezetet kapott. A királyi szimbólumok (az oriflamme, a korona) kerültek az elbeszélés középpontjába, és egy olyan változat is elterjedt, amelyben Fülöp a csata előtt felajánlja a koronát a katonáknak, akik ettől a gesztustól fellekesülve csodás hősiességgel küzdenek. A bouvines-i csata a nemzet és a király egységének mítoszát volt hivatott kifejezni. Hosszú feledés után a csata újrafelfedezésének a 19. század második és a 20. század első felében lehetünk tanúi. A történészek, politikusok a csatát különféle értelmezések szerint elemezték: hol mint nemzeti győzelmet, hol mint a vakbuzgóság felmagasztalását tekintették; ki a községi milíciák szerepét, ki a diadalmenet rendi különbségeket eltörölő lelkesedését hangsúlyozta. A könyv végén található dokumentumgyűjtemény – 13. századi krónikarészletek, múlt századi irodalmi alkotások, a lovagi életformát és Bouvines-t ábrázoló képek – lehetőséget ad

a szerzőnek elemzése alátámasztására, s az olvasónak is arra, hogy saját következtetéseket vonjon le.

Barbara W. Tuchman, több történelmi népszerűsítő mű szerzője, szóban forgó könyvében hosszabb időszak, száz év, a „szerencsétlen 14. század” bemutatására vállalkozott. Érdeklődése először a pestis utáni társadalom felé irányult, amelynek felidézését a leginkább megismerhető, legjobban dokumentált réteg, a második rend, a lovagság életmódjának ábrázolásával kívánta megvalósítani. Vezérfonalként egyetlen személy, VII. Enguerrand de Coucy, egy picardiai nemesúr életét választotta, aki a kor szinte minden nagyobb vállalkozásában részt vett, és így személyes sorsán keresztül szélesebb kitekintést nyerhetünk a század Nyugat-Európájának valamennyi eseményére.

Az első hat fejezetben azonban nem is találkozunk Enguerrand de Coucyyal: itt a dinasztia, a Coucy uradalom története, a 14. század első felének viharos eseményei, a százéves háború kezdeti időszaka, a pestis pusztítása és az azt követő gazdasági, társadalmi és gondolkodásbeli változások, a korabeli életmód és a lovagi kultúra bemutatása szolgálnak bevezetőként. A könyv „főhőse” 1340-ben született, dinasztiájának birtoka fontos stratégiai ponton helyezkedett el, így urai befolyással bírtak a politika alakulására az akkori francia királyságban. A háború és a pestis következtében elveszítette szüleit, s ezért 1358-ban mint birtokának igazi ura vehetett részt a Jacquerie felkelés leverésében. A brétigny-i békeszerződés következtében túszként Angliába került, ahonnan csak öt év múlva tért haza, miután feleségül vette III. Edward angol király leányát, Izabellát. Az elkövetkező években – kettős kötődése miatt – nem vállalt szerepet a kiújuló angol-francia ellenségeskedésben, ehelyett különféle itáliai, birodalmi hadjáratokban vett részt. 1378-ban szakította meg angliai kapcsolatait, ettől kezdve az őt ezután is érintő itáliai és birodalmi háborúskodások mellett az Anglia elleni akciókban is cselekvő részt vállalt. Fontos diplomáciai tárgyalások folytatására is kapott megbízásokat, az 1380-as években pedig a királyi udvar egyik jelentős tanácsadója, aki józan megfontoltsága révén tűnik ki forrófejű kortársai közül. A 90-es években a francia lovagok és velük Coucy is keresztes hadjáratokban kerestek dicsőséget és kalandokat, először az afrikai Mahdiánál, majd 1396-ban Nikápolynál az oszmánok ellen. Mindkét vállalkozás azonban csúfos kudarccal végződött, különösen ez utóbbi alkalommal szenvedtek nagy veszteségeket az egységes irányításnak ellenálló nyugat-európai lovagok, rengetegen estek fogságba, köztük az idősödő Coucy is, aki rabságban, a kisázsiai Brusszában halt meg a váltságdíjra való várakozás közben 1397-ben.

A kor eseményein keresztül nagyon sötét kép bontakozik ki a századról: éhség, vissza-visszatérő pestis, fosztogató szabadcsapatok dúlása, városi elégedetlenség, paraszti megmozdulások, az erőszak általánossá válása. A sikertelen, de költséges hadjáratokban a lovagság tekintélye is csorbát szenved, a lovagi kultúra pedig veszít régi fényéből. Az egyház is meggyengült befolyással kerül ki a körülötte folyó küzdelmekből, az avignoni fogságot az egyházzszakadás követi, közmondásossá válik az egyháziak kapzsisága és rossz erkölcsé. A sötét alapon vidám színekként jelennek meg a felsőbb rétegek életét átfonó mulatságok, ceremóniák, a költséges életmód, ezek azonban az általános romlás képét nem tudják megváltoztatni. Úgy tűnik, a század folyamán, de még a következő század első felében is a fokozódó bomlás, hanyatlás jellemzi az életviszonyokat. Ez az erjedés azonban már az új rend csíráit rejti

magában, hiszen 14. századi alapokhoz köthetjük az egyházi reform születését, a központosított, nemzeti monarchiák keletkezését, az ekkor elterjedő iránytűt, amely majd a nagy földrajzi felfedezések technikai alapja lesz, s Gutenberg is a századforduló táján születik.

Mennyiben szól ugyanarról ez a két könyv? A két mű közös témája a középkori lovagság fő mestersége, a háború – Dubynél ezt már a cím is jelzi, Tuchman pedig nem tud elszakadni a részletező, elemezgető hadjárat- és csataleírásokról. Ugyanakkor a művek lényegi különbségeire is rávilágít az összehasonlítás.

Georges Duby (a tekintélytiszteletőbb olvasó már a szerző hírneve miatt is hitelt ad állításainak) egyetlen csata (sűrű) leírásán keresztül mutatja be az összes középkori csatát és hadjáratot. Nem nagyon időzik el a részleteknél, inkább megpróbál a jelenségek mélyére hatolni, s igyekszik a gesztusok, történések valós jelentését megfejteni. Arra keresi a választ, hogy mit jelentett a „csata” a kortársaknak és az utókorak. Ez a komoly elemzés azonban nem nélkülözi a francia történész írásaira általánosan jellemző bájt, könnyedséget; nyilvánvalóan ez is hozzájárul ahhoz, hogy *A bouvines-i vasárnap* elolvasása után nem szabadulhatunk többé a benne bemutatott háborúképtől. A stílus, a belső nézőpontból való ábrázolás (ahogy azt a páncéljába zárt lovag láthatta), a meggyőző erejű, bizonyíték nélkül is hitelesnek ható érvelés még a leggyanakvóbb, leginkább kritikus szellemű olvasót is megnyeri a műben felkínált modell számára. Az ugyanis belső koherenciájánál fogva megáll a maga lábán, egységes, összefogott egészet alkot, amit már csak ezért is öröm elfogadni.

Barbara W. Tuchman a háborúknak (és az egész 14. századnak) az ábrázolására egy más módszert, más utat választott. Amíg Duby lehatol a lényegig, ő a felszínen marad, a csillogó, érdekes részleteknél. Könyvében mindent leírt, ami a századról, a lovagságról eszébe jutott, és elkészített egy szemképrázatót mozaikot, csupa töredékből, részletből, anélkül azonban, hogy összefogta, magyarázta volna a jelenségeket (ha pedig megpróbál magyarázatot keresni, nem tud elszakadni a 20. századi ember gondolkodásmódjától). Az átfogott anyag méretei, a szigorúan kronologikus – és nem tematikus – szerkesztési mód, az á propos felbukkanó kitekintő leírások és a mindent elárasztó részletgazdagság miatt az olvasóban nem alakulhat ki egységes kép. Sőt az idézetek túlságosan könnyed kezelése miatt (hiszen néhány helyen nemhogy az idézett mű pontos adatai, de még az sem derül ki, hogy Tuchman egy forrást, történészt vagy saját magát idézi-e) a könyv tanulmányozása során bizonyos gyanakvás és kétely alakulhat ki az olvasóban az olvasottak megalapozottsága iránt. A mű másik vitatható pontja a történelmi alakok jellemének olykor túlzottan pszichologizáló és merész képzettársításokba bocsátkozó bemutatása, például VII. Károly, a Fekete Herceg vagy maga Coucy esetében, ami helyenként kissé melodramatikus színt kölcsönöz a mű stílusának.

Tagadhatatlan azonban, hogy Duby könyvéhez hasonlóan Tuchman munkája is emlékezetes élményt jelenthet a korszakkal ismerkedő olvasónak. Ha Duby tömör, egységes koncepciót kínál, akkor Tuchman színes, magával ragadó, mesészerű leírást.

Novák Veronika